

Saaremaa muuseumi lähiajaloo (1950-1992) püsinäituse EHITUSE LÄHTEÜLESANNE

— tööprojekti seletuskiri

Saaremaa muuseum on kavandanud lähiajaloo püsinäituse neljas ruumis pindalaga 70, 73, 72 ja 85 m² (kokku 300 m²), asukohaga Kuressaare linnuse konvendihoones kaitsetornis, III kuni VI korrusel. Ruumid on renoveeritud näituseruumideks 1980ndail aastail (endiste rüütelkonnaruumide asemele).

Vaatajate põhiline sihtgrupp on sise- ja välisturistid ning kooliõpilased.

Tellijal nõue projekterijale ja teostajale näituse kasutusea osas on 25 aastat.

Ehitamisele tuleva näituse kolmes alumises ruumis näidatakse nõukogude okupatsiooniga aastani 1985. Ülemises, neljandas näituseruumis käsitletakse NSV Liidu lagunemist ja Eesti iseseisvumist aastail 1988-1992.

III korruse teemaks on sotsialistliku elukorralduse väljendused Saaremaal: kommunistlik propaganda, piiritsoon, sõjaväeteenistus okupeerivas armees, „valimised“, poliitatribuutika ja kohalikud võimuesindajad.

Elmise näituseosa, 1949. aasta vitriini juurest treppi mööda üles astuvale küllastajale tuleb vastu suur pruun kahe poolega uks. Uks on suletud. Kummalgi pool ust on tumeroheliseks vööbatud sein, nõukogude asutuste sildid. Küllastaja leiab end kitsast hämarast käigust, mis pikendatakse peeglite abil optiliselt kaheks teineteisega ristuvaks lõpmatuks ootekoridoriks, mis ajastule iseloomulikult valgustatakse kehvalt. Käigu nurka tuleb nišš meesmilitsionääri ja represseeritava meelsusvangiga. Ahta koridori laed on hallid (tahveldus viia laeni), seinad õlakõrguseni rāpakalt pruunikasrohelisteks värvitud, imiteerimaks nõukogude ametiasutuste omaaegset tüüpilmet ja tonaalsust. Käigu osa, mis kajastab nõukogude ühiskonna salastatud poolt, on ehitatud kappseinana, kuhu asetatud eksponaate saab piiluda läbi vitriiniseinas olevate pilude, käigu vasakpoolsesse (edela-)otsa tuleb valimiskabiini meenutav punane kardin, mis varjaks pääsu saali avaramasse ossa, Saaremaa ümberjaotuse, militaar- ja puna-tribuutika juurde.

Käigu teise osa algusesse tuleb mannekeen-naismilitsionäär, edasi hakkab vaataja nägema sotsialistliku karjääri kujunemist oktoobrilapsest pioneerini, kommunistlikust noorest parteilaseni.

Mööda seinääri kulgevast koridorist — kõrge vitriini ümbert — kummaltki poolt välja jõudes leiab vaataja end saali avaramast osast punaste rüüsidega kaunistatud tribüünitaolise paraadvitriini äärest.

Vitriinide 15-16 teine pool on kujundatud tribüünina. Tribüünile asetatakse propagandistlike skulptuuride rida, nende ette ridamisi ordeneid ja taha riulile meetrikaupa ideoloogilist lektüüri. Tribüünile hakkab saluteerima mundris piirivalvur koeraga (mannekeen koos kaavikuga), taustaks piiritsooni postid, hoiatussildid okastraadil ja suur, impeeriumi ulatust edastav 5-meetri pikkune NSV Liidu kaart.

Televiisor video vaatamiseks paigutatakse edelaseina orva lakke.

Stalini portree ca kahekordses suurenduses kinnitatakse III ja IV korruse vahelise trepimarsi alapoolle, pealetükkivasse kaldasendisse.

Järgmise trepimademe kohale, IV korruse seinarva tuleb tüdrukpioneeride mannekeen. Veel üles, paremale jäävasse aknarva tuleb mootorratas, millel kihutab näitusesaali nahkmantlisse riidetud külvivolinik (mannekeen).

IV korruse teema on sotsialistlik industrialiseerimine Saaremaal: kalapüük ja kalatööstus, põllumajandus ja toiduainetetööstus ning neile eesmärkidele allutatud ehitus. Saali sisenenud külastaja astub paadisilla laudisele, silmates enese ees kalapaadi ninaosa ning suurt pumpa, mis imeb saaki otse paadist, et uhtuda kalad mööda toru otse kalatsehhi. Keset paadisilda on kalaliini makett, selle taga vitriinis kalandusauhindu, hoogtööle stimuleerinud punalippe jm. atribuutikat, fotosid tootmiskeskonnast. Paadisillast madalamal hakkavad teineteise vastas istuma kaks saare naist — kala rappivat liinitöölist (mannekeenid).

Televiisor paigutatakse kaguseina müüriorva, kalanduse vitriini ja korstnajala vahele.

Paremale tuleb teine, veel suurem vitriin toiduainetetööstuse teemaga. Põranda keskele, külitati kahe rattaga trepiastmel, on hoogsas kündmisasendis traktor 1950-ndaist aastaist, roolis puhvaikas traktorist (mannekeen). Traktori taga müüriorvas seisab tööriietuses maanaine (mannekeen), ühes käes sõnnikune hang, teises lüpsik.

IV ja V korruse vaheliselt trepimademelt pääseb katuse äärde, konvendihooone ringmüürile.

V korrusel on kavas lavastada sotsialistlikku olmet 1960-ndate alguse tüüpkorteris (nagu neid ehitati Kuressaarde, Rootsi tänava piirkonda, (tolleaegse nimega Kingissepa, Kalinini tänav) aga ka mujale Saaremaa kollektiivmajandite keskustesse).

Lavastatakse köök, vannituba, esik, elutuba ja magamis-lastetuba. Eesmärgiks on näidata võimalikult täielikku komplekti mööblit ja esemeid ajastukohases asetuses. Elamuehituse ja nõukogude inimese elujärje parandamine oli „kuum teema“ Hruštšovi- ja Brežnevi-aegses propagandas. Televiisor videolõigu vaatamiseks asetatakse elutuppa, autentse aparaadi sisse (või kohale, kui seadmete ühendamine tehniliselt ei õnnestu). Kaguseina tuleb väike panipaik talve üleelamiseks vajalike varude: seebi, soola ja moosipurkidega, kõige vahele tuubitud jalgratta, kelgu jm vajalikuga. Korrustevaheliste müürikäikude väikesed keskaegsed avad jäetakse lahti, et nende kaudu eri vaatenurkade alt V korruse saali piiluda saaks, samuti ventileerimiseks.

VI korrus hakkab näitama kaht üheaegset protsessi: nõukogude impeeriumi lagunemist ja Eesti iseseisvusliikumist Saaremaal. Kriisi ja lagunemise algust iseloomustab punastes toonides längus nurgavitriin otse trepi vastas. Eesti vabadusliikumine hakkab kahe tõusva joonega vitriini näol välja kasvama justkui seina seest — kaitsetorni müüritreppide uste juurest, mille vahekohta jääb Lydia Koidula büst, taustaks pilvedega sinise taeva foto. Läbivaks sümboliks saab sinimustvalge. Laulva revolutsiooni näitamiseks videona tuleb ruumi projektor ja ca 2,5 x 4 m ekraan.

Kaitsetorni kitsad müüritreppid jäävad külastajatele avatuks, trepikäikudesse võib panna mõne foto või dokumendi vastupanutegevusest. Lühem trepp V ja VI korruse vahel hakkab sümboliseerima väliseesti taotlusi iseseisvuse taastamiseks; IV ja VI korruse vaheline pikem trepp kodueesti vastupanu nõukogulikustamisele, venestamisele.

Pääsud nooltekotta jäävad avatuks.

Ajaloo-osakonna ajalõiku 1950-1992 käsitlev näitus lõpeb Eesti Vabariigi Riigikogu ja presidendi valimisega ning oma raha — Eesti krooni — kehtestamisega aastal 1992.

Sealt edasi on külastajal võimalik edasi liikuda üles, VII korruse kohvikusse.

Sisustus järgib ruum-ruumilt ajastukohast viimistlusvaliteeti.

Sisustuse tehiselemendid: vitriinid, graafika ja valgustid on kavandatud jätkuna aastal 2005 valminud 1939-1949 ajalõigu püsinäitusele, ilmelt sarnasena, kuid mugavamaks muudetud konstruktsiooniga. Näituse tehisosa peaks jääma võimalikult vähemärgatavaks, tooma välja kaks põhilist asja: ajajärgu iseloomu ja raamiks oleva keskaegse väärtusliku interjööri.

V korrusel ei ole siiski võimalik 1980-ndail renoveeritud interjööri terviklikkust täiel määral

säilitada, kuna tüüpikorterite sisustus mõjaks keskaegses miljöös võõrana ega annaks edasi ajastu laadi. Arvestades tellija selgelt väljendatud soovi ja torniruumile ettenähtud otstarvet, on esmaseks võetud püsiekspositsiooni teema: 1960-ndatele tüüpilise „hruštšovka“ olustik, teiseseks jäetud suure torniruumi arhitektuurne terviklikkus. Ometi, kujundus ei hakka varjama olulisemaid arhitektuuridetaile: paest laotud kaarjat kaminaorva põhjanurgas, eendit lõunanurgas ega kolme võlvitud aknaorva.

Kirdeseina vasakus aknaorvas olevale kenale paest istepingile lisatakse üks istekoht hruštšovka müürijupil, millega moodustub puhkenurk lastega külastajate tarbeks, kuna kõrvalolevasse kaminaorva asetatakse nõukogudeaegseid mänguasju, väljaspoole vitriini võib lastele mängimiseks lisada mõne ajastukohase mulaaži.

Tüüpikorterite lavastus jääb varjama üksnes sirgeid paeseinu ja osalt nooltekoja poolset aknaorva kirdeseinas.

Suuremad esemed nagu skulptuurid, mannekeenid, piirivalvekoer, kalapaadi nina, kalapump, kalasorteerimise töökohad, traktor, tüüpikorterite mööbel on ruumis vabalt, klaasiga katmata.

Väiksemad museaalid on asetatud vitriinidesse mattklaasile ja valgustatud hajusalt nii alt kui pealt, mis rõhutab esemete vormi ja faktuuri.

Sisustusmaterjalideks on vitriinide puhul karastatud klaas, graafilises osas tagantvalgustatav „backlit“-fotokile, lavastuses ajastukohased lihtsad materjalid.

Eelistatud on nõukogudeaegne viimistlustase ja värvitoon: ilmastiku käes olnud (vanad, võimalikult autentsed, parimal juhul nõukogude piirivalvest mahajäänud) immutatud postid ja okastraat, puitkarkass, värvitud puitlaastplaat, laudis ja krohv (imitatsioon). III korruse paraadvitriini tuleb eest viimistleda pisut paremini kui selle tagust käiku, aga siiski ajastukohase kohmakuse, mitte tänapäevase korrektsusega. Nüüdisaegsed alumiiniumist klaasiprofiilid on vitriini välispinnal tumepunased (Ek saal, Vr saali vitriin 26), tumerohelised (Mt ja Ne saal) või sinised (Vr saali vitriinid 24, 25), vitriini sisemuses, kandekonstruktsioonis värvimata (alumiiniumi toonis). Muuseumiseadmestik on tagasihoidlikes toonides või varjatud.

Kõik vitriinide avatavad ukSED (nii klaasist kui kilbist) tuleb varustada lukkudega.

Videopubliku istmed VI korruse saalis on kerged, silmapaistmatud plastiktoolid roostevabast terasest karkassil.

Maksumuse poolest on kõik viimistlusmaterjalid (peale karastatud vitriiniklaasi, suluste, profiilide ja valgustusallikate) suvalised — odavad, eelistatavalt nõukogudepärase madalakvaliteedilised ehitusmaterjalid. Konstruktsioon muutub võrreldes eelmise hankega kallimaks vitriinuste mõõtude vähenemise ja nende arvu suurenemise tõttu ohutuse ja lihtsama kasutatavuse huvides. Arvestades eelmise püsinäituseosa 1939-49 teostamise mahtu ja kulusid, peaks 1950-92 osa sisustustööde teostuse hind jääma vahemikku 1,5 – 4 miljonit krooni, juhul kui ei seata liiga lühikesi tähtaegu (koos projekteerimisega alla 2 aasta).

Valgustus on lahendatud põhiliselt T5 (16mm) luminofoortorudega, UV kiirgust kartvate museaalide osas (trükitooted, tekstiilesemed jm. muuseumi poolt määratud esemeliigid) LED-valgustitega. Maksumuse prognoosimisel kaalusid LED-valgusallikate ja lisaseadmete kõrge hinna üles järgmised asjaolud:

1. UV-vastase kihiga (UVS) vana tüüpi T8 (26 mm, G13 pesa) luminofoortorude tootmine kavatakse lähiaastail lõpetada, nende kasutamist uutes projektides ei soovitata. Nende mõõdukas ei sobi vitriinipõskede sammuga.
2. T5 (16 mm, G5 pesa) luminofoortorusid - mis sobivad vitriinipõskede sammuga – UV-vastase kihiga ei toodeta (ega ilmselt hakatagi tootma LED-põlvkonna juurdumisega).
3. Luminofoortorud toodavad palju kuumust (vitriini sisetemperatuur üle 30° C), mis on museaalidele sama kahjulik, kui UV kiirgus.
4. Luminofoortorude kasutamisel tuleks teostajal teha ulatuslikke kopeerimistöid originaalmuseaalide

asendamiseks vitriinides, mis on peaaegu sama suur kulu, kui LED valgustuse hinnavahe, võrreldes luminofooridega. Originaalid on vaatajale alati huvitavamad kui koopiad.

5. LED-valgustus annab elektrisäästu ja valgusallikate ca 2-kordselt pikema vastupidavuse, mis 25-aastasest ajahorisondis annab muuseumile piisava kokkuhoiu näituse ülalpidamises – seega vajaliku tasuvuse, arvestades elektri hinnatõusu ja LED-tehnoloogia odavnemist Eestis.
6. Kujunduslikult on nõukogude ajale sobivam hämar valgus, mis muutub sensorite toimel heledamaks vaid siis, kui vaataja ruumi siseneb (luminofoorid lähevad heledamaks).

Valgustuse ehitamise maksumuse vahe kaetakse ettenägemata tööde reservi arvelt.

(Töömahtude arvestamise ajal 2006 ei olnud LED-tehnoloogia veel sel tasemel kui praegu, 2009 või saab olema teostamise ajal 2010). Projekti valgustuse osa muutmise vajaduse detsembris 2009 tingis tellija poolt esitatud UV-tundlike museaalide loetelu esitamine 03.12.2009 (ekspositsiooniplaan ekspla_k58v49).

Heli- ja videotehnika elektroonilist osa käesolev projekt ei lahenda, määratud on vaid seadmete paigutus ruumes. Tehnilises osas tuleb lähtuda eeldusest, et süsteem võimaldaks laiendada tõlgete valikut tulevikus. Heli tuleb juhtida (käivitada ja vaibutada) nii, et teemad või keeled eri korrustel või käikudes ei hakkaks häirivalt segunema.

Igas saalis on ette nähtud videoseadmed teemakohase videolõigu jälgimiseks.

IV-VI korruse vahelises pikemas müüritrepikäigus on lühike audiolõik nõukogude ajal eesti rahvussümbolite kujutamise eest represseeritud isiku(te) meenutustega. Audiolõik käivitub liikumisanduriga.

Muinsuskaitseliselt olulisi arhitektuuridetaile ruumides ei muudeta. Näituse sisustus jätab võimalikult avatuks väärtusliku keskaegse arhitektuuri. Erandiks on V korruse tüüpkorter ja rüüd VI korruse akende ees, et varjata video vaatamist segavat keskpäevast päikesevalgust.

Ümberehitustööd.

1980-ndatel teostatud tarinditest korrastatakse põrandad ja ühtlustatakse trepiastmed (lisakihi või astme kattedeplankude õhemaks võtmisega).

III korrusel jäetakse trepikäsi puud endiseks, s.h. võrestiku püstplangud. Võrestiku horisontaalplangud eemaldatakse, püstplankude ette lisatakse ümarad piiripostid, okastraadid, rannaklibustik ja piirivalvur koeraga.

IV korrusel põranda puitkate eemaldatakse, 1980-ndate betoonvahelae põrand kaetakse uue betoonikihi. Betoonikihi tasapinda võib sisse valada nõukogudeaegseid tööstusruumide põrandaviimistlusplaat, kui neid ehituse ajaks õnnestub leida.

Enne paadisilla ehitust tuleb sisse tuua kaluripaadi ninaosa ja suured vitriiniklaasid - läbi saali ainsa aknaava (üle ajutise sildetellingu).

Seejärel ehitatakse pleekinud laudadest paadisilla imitatsioon, mille tasapind on saali põrandapinnast kahe astme võrra kõrgem (hõlbustamiseks pääsu IV-lt VI-le korrusele viiva müürisisese trepi uksele edelaseinas). Laudade varumisel tuleb uutele laudadele eelistada autentset nõukogudeaegset paadisilla ja paadikuuri. Pärast silla puusepatöid paadisilla töötusjäljed pleegitatakse või peitsitakse ühtlaselt halliks. IV korrusele tõusvad ebaühtlased ja viltused astmed korrastatakse paadisilla ehituse käigus. Käsi puud tehakse niimoodi ümber, et müüritrepile viiv väike uks avaneks korralikult (vähemalt 45°), olemasolevad käsi puud lühendatakse või asendatakse pikematega (trepikäigust eemaldatud 1980-ndate puidust).

VI korruse põranda laudis asendatakse täielikult uuega *enne* vitriinide ehitamist (heledatoonilisest kõvast lehtpuidust). Laes töödeldakse kahjuritest puretud palktalad putukatõrjevahenditega, lagi ja ukseid puhastatakse. Müüritrepikäikude puidust ustele pannakse piirajad nõnda, et avatud ukse sepiskäepide ei rammiks kõrvalolevat

vitriiniklaasi.

Küttesüsteemi radiaatoreid tuleb nihutada või asendada vastavalt joonistele sedavõrd, et need ei jääks vitriinide sisse ega peeglite ette.

Radiaatorite teisaldamise ulatus on jälgitav [töömahu tabelist](#).

Tänapäeva standarditele mittevastavad müüritrepi astmed, kõrged lävekivid ja eritasandilised põrandad varustatakse eraldi valgustusega. Kõigis ruumides eemaldatakse aknaorvadest nõukogudeaegsed kuppelvalgustid.

Ohutus.

Hooldamise hõlbustamiseks ei ole tellija soovi kohaselt vitriinidel enam maast laeni ulatuvaid esiklaase — mida peaks mitme inimesega eest ära tõstma nagu püsinäituse 1939-49 osas — vitriinide esiklaasid on nüüd madalamad ja kitsamad, ustena lahtipööratavad ning lukustatavad. Mattklaasriiulite puhul tuleb kiletamisele või satineerimisele eelistada matistamist kuummenetlusel (koos karastamisprotsessiga), sest riiulid peavad olema hõlpsasti puhastatavad.

Olemasolev tuletõrje sprinklersüsteem uuendati OÜ Hege Torutööd poolt. Nähtavale jäävate torude paiknemine vitriinide vahekäikudes jäi kooskõlastamata sisustusprojekti autoriga. Paigaldatud sprinkleritorusid tuleb kas pikendada või teisaldada seal, kus sprinkleriots jääks otse vitriini või tehisläe sisse (vitriin 15, 19 ja 25, Ne korruse magamis- ja elutuba).

Video vaatajaskonna kogunemiskoht VI korrusel tuleb varustada evakuaatsiooniühisega (kus on märgitud ka müürikäigud), sest peatrepp võib osutuda liiga kitsaks, kui video vaatajatele lisanduvad ohuolukorras VII korruse kohviku külastajad. Tuletõrjeprojektis tuleks täpsustada alternatiivid ruumidest väljumiseks (kui põhitrepp osutub läbipääsmatuks, kuidas siis pääseda alla mööda müüritrepe - nooltekojast või mööda kaitsekäiku katusel).

Korruste ja kohviku viidad tuleb uuendada, et need oleksid üldarusaadavad (küljenduses tuleb kasutada groteski, mitte gooti šrifti). Viidad paigutatakse hästinähtavatele kohtadele (vanadelt kohtadelt puhastada liimijäljed).

Projekti maht.

- eelprojekt:

- ruumide olemasoleva olukorra fotod ja esialgse mõõtmise andmed,
- kavandid (plaanid- ja pliiatsivisandid perspektiivvaadetes kalkal, taustaks fotovaated arvutitöötlusena, vaated arvutitöötluses),
- eelprojekti seletuskiri,

Eelprojekt lahendas museaalide paigutuse teemade ja esemegruppide tasemel.

Eelprojekt on tellijale üle antud 14. märtsil 2006 ühel paber kandjal (A3 köide) ja elektrooniliselt CD-del pdf-formaadis slaidireana (mis slaidireana sisaldab enam vaheastmeid kui paber kandjale prinditud variant).

- tööprojekt:

- TEKST:
- sisukord
- seletuskiri
- töömaht
- tingmärgid
- muudatused
- vitriinide kasutusjuhend

- JOONISED:

- mõõdistamisandmed (ruumide joonised sisutusega),
- vitriinide konstruktsioon (vitriinide, tahvlite ja peeglite koostejoonised (treppikäsi- ja

ja puitvõrestik näidatakse ümberehitatavas osas); *Üksikute väiksemate eksponaatide riputusdetailide konstruktsioonijoonistel ei pruugi olla, need on asetuslehtedel;

- tehisosad (mannekeenide ja ehitatavate mulaažide paiknemine ja suurus);
- valgustus (plaanid, isomeetria, vaated; *projektis antakse voolutarbijate, valgustite ja lülitite paigutus, ühendusskeemi koostab teostaja)
- heli (s.h.videoheli) jaotamiseks ekspositsioonis (projektis antakse seadmete paigutus ja ühenduskohad, ühendusskeemi koostab teostaja).
- PILDID:
- asetuslehed (asetuslehtedel määratakse museaalide ja tehisobjektide paigutuspõhimõtted ning teksti šrift ja fotode vormindus).

Eitusviis:

Tööprojekt esitatakse täismahus digitaalselt (interneti aadressil: <http://www.kunstnik.ee/sm2.htm> ja failidena CD-del). Paber kandjal esitatakse tööprojekt üksnes sellises ulatuses, mis on vajalik hanke korraldamiseks (töömahu kalkuleerimiseks).

Detailide sissetoimetamine.

Detailide dimensioneerimisel ja joonistel toodud pakkejuhistes arvestatakse konvendihoones sissetoomisteede avade, treppide ja käänakutega.

Kõik klaasid peavad olema sissetoomisel eripakendis, mis väldib juhuslikud täkked ja kriimustused. Peeglid tuuakse sisse, kinnitatuna taguskilpidele.

Suurima museaali — 5,5 m pikkuse kalapaadi nina tuleb vastavalt joonisele tähistada, enne läbisaagimist fikseerida rakise abil, seejärel kinnitada saali loodeseina tasapinda tuleva tahvli külge. Vajadusel saagida paadinina pooleks mööda kiilu, toimetada tükid läbi loodeseina akna (üle ajutise tellingu) saali sisse ja kohapeal uuesti kokku ühendada. Traktor tuua sisse detailidena ja monteerida kohapeal uuesti kokku. Vitriiniklaasid tuua III korrusele alt mööda treppi läbi nn. ajaloosaali; tõsta IV korrusele kraanaga rõhtsalt läbi akna ja V korrusele müüripealsest kaitsekäigust läbi lääneukse; VI korrusele läbi mõne kohvikuakna. Alternatiiviks on väiksemate klaaside toomine mööda trepikäiku.

Kokkuvõtteks.

Elmise ajaloo-osakonna lõigu – 1939-49 – teostamisel moodustunud töögrupi koostöö Saaremaa muuseumis on uue projekti tegemisel jätkunud, see annab hea eelduse lõigu 1950-92 valmimisele. Kogetud viperused võimaldavad nüüd neid vältida, teha uue näituseosa sama huvitavaks, paremini hooldatavaks ja ohutumaks.

Vello Laanemaa

Aprill 2006 - detsember 2009, Kuressaare, Viskoosa, Tallinn-Nõmme